

KATOLIČKI MJESEČNIK KRŠĆANSKA OBITELJ (1941.-1945.) U KOMPARATIVNOJ ANALIZI

Petar MACUT

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Područni centar Vukovar
J. J. Strossmayera 25
HR - 32000 Vukovar
E-pošta: Petar.Macut@pilar.hr

UDK 050.482:272(497.6 Mostar)*1941/194
4*070.482:272(497.6 Mostar)*1941/1944"
272:050.482(497.6 Mostar)*1941/1944"
Pregledni rad

Primljeno: 6. travnja 2016.
Prihvaćeno: 8. lipnja 2016.

Sažetak

U radu se analizira sadržaj mostarskoga katoličkoga mjesečnika *Kršćanska obitelj* u razdoblju Nezavisne Države Hrvatske. Analiziraju se teme odnosa prema NDH, kultu ličnosti poglavnika Pavelića, antisemitizmu i komunističkom partizanskom pokretu. Rezultati analize kontekstualiziraju se u usporedbi s ostalim katoličkim tiskom toga vremena.

Ključne riječi: katolički tisak, Nezavisna Država Hrvatska, *Kršćanska obitelj*, kult ličnosti, antisemitizam, komunistički partizanski pokret.

Uvod

Istraživanje hrvatskoga katoličkog tiska gotovo je na početku,¹ a u razdoblju 1941.-1945. tek je ozbiljnije započeto.² Mostarska *Kršćanska obitelj* jedan je od rijetkih katoličkih mjesečnika koji je monografski istražen i bibliografski predstavljen znanstvenoj javnosti.³ Budući da je Draženko Tomić detaljno i akribično predstavio sadržaj *Kršćanske obitelji* onako kako ga je našao napisanoga na stranicama toga lista, naš zadatak sastoji se u komparativnome pristupu u kojemu ćemo ovaj mostarski mjesečnik usporediti s ostalom katoličkom periodikom u razdoblju od 1941. do 1945. godine. Tako je moguće dobiti bolji uvid u kvalitetu napisanoga. Osim toga, na temelju arhivskoga gradiva, koje je sačuvano u fondu predsjedništva vlade, DIPU/GRP (237), rekonstruirat će se odnos toga lista i institucije zadužene za dozvole, nadzor i cenzuru nad tiskom u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Na ovaj način, usporedbom s korpusom katoličkoga tiska u cjelini uz arhivsko istraživanje, moguće je detaljnije ispitati smisao sadržaja i tema koji se tijekom vremena u pojedinim katoličkim listovima javljaju.

-
- 1 Navest ću samo neke radove: MARKO JOSIPOVIĆ - MATO ZOVKIĆ (ur.), *Život u službi riječi - Čedomil Čekada*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 1997.; JOSIP BUTURAC, "Katolički dnevnik 'Hrvatska straža' 1929-1941.", u: *Croatica christiana periodica*, 24, Zagreb, 1989., str. 141-200; JOSIP BUTURAC, "Katolički dnevnik 'Hrvatska straža' 1929-1941. (drugi dio)", u: *Croatica christiana periodica*, 25, Zagreb, 1989., str. 143-201.
 - 2 TOMO VUKŠIĆ, "Katolički Tjednik (1922-1945) i njegov 'ponajbolji suradnik' Čedomil Čekada", u: MARKO JOSIPOVIĆ - MATO ZOVKIĆ (ur.), *Život u službi riječi - Čedomil Čekada*, str. 139-156; JURE KRIŠTO, *Hrvatski katolički pokret 1903.-1945.*, Glas Koncila - Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2004., str. 237-242; MIRKO JURAJ MATAUŠIĆ, "Hrvatski katolički tisak - uloga i značaj", u: ZLATKO MATIJEVIĆ (ur.) *Hrvatski katolički pokret*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 727-757; JURAJ KOLARIĆ, "Mađarska okupacija Međimurja u Katoličkom listu (1941.-1945.)", u: BRANIMIR BUNJAC (ur.) *Međimurje u II. svjetskom ratu*, Povijesno društvo Međimurske županije, Čakovec, 2007., str. 323-334; U posljednje vrijeme izašla je jedna monografija i jedan članak koji se bavi upravo istraživanjem katoličkoga tiska u NDH: PETAR MACUT, "Katolički tisak o uspostavi Nezavisne Države Hrvatske 10. travnja 1941. godine", u: *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, 1/2015., str. 81-102; PETAR MACUT, *U sjeni križa, samokresa i noža: katolički tisak u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Redak, Split, 2016. Ovi radovi su i temelj za usporedbu sadržaja mostarske *Kršćanske obitelji* u razdoblju NDH s ostalim katoličkim tiskom.
 - 3 DRAŽENKO TOMIĆ, "*Kršćanska obitelj*", sv. 1, *Prikaz, mudroslovice, događajnica*, 2001., sv. 2, *Bibliografija, kazala, ilustracije*, Franjevačka knjižnica i arhiv, Mostar, 2002.

1. Kršćanska obitelj u korpusu katoličke periodike 1941.-1945.

Prema periodičnosti izlaženja, *Kršćanska obitelj* pripada među mjesečnike. Prema popisu katoličkoga tiska iz *Općeg šematizma* Krunoslava Draganovića, ovaj mostarski mjesečnik jedan je od ukupno 36 mjesečnika koji su izlazili 1939. godine.⁴ Budući da je ovaj Draganovićev popis nepotpun,⁵ *Kršćanska obitelj* zapravo je jedan od 39 katoličkih mjesečnika koji su izlazili u Kraljevini Jugoslaviji.⁶

Promjenom političkih okolnosti i uspostavom Nezavisne Države Hrvatske i katolička periodika doživljava poremećaje. Promatrajući samo katoličke mjesečnike i dinamiku njihova izlaženja, od 39 mjesečnika iz 1939. godine, nakon travnja 1941. godine prestaju s izlaženjem: *Život s Crkvom* (Hvar), *Euharistijski glasnik* (Split), *Nova Revija* (Makarska), *Dijecezanski list* (Šibenik), *Katolički svijet* (Sarajevo), *Vjesnik svetišta kraljice Hrvata M.B. Lurdske* (Zagreb), *Vjesnik župe sv. Marka* (Zagreb) i *Vjesnik župe sv. Petra* (Zagreb).⁷ Mostarska *Kršćanska obitelj* jedan je od rijetkih mjesečnika koji su, manje ili više redovito, izlazili do 1944. odnosno do svibnja 1945. godine. O stanju u katoličkoj periodici 1944. godine plastično govori članak iz križarskoga tjednika *Nedjelje*. U tom članku pod znakovitim naslovom *Istini u oči!* stoji: "A katolički tisak? (...) Nemamo nijednoga dnevnika. Imamo tri tjedna lista.⁸ Od tih je jedan list izrazito za svećenike, u neku ruku službeno glasilo, koje zanima samo one kojima je namijenjeno.⁹ Imamo desetak mjesečnika, 'Glasnika', od kojih neki vrlo lijepo uspjavaju, ali neki i sadržajno i brojčano stoje slabo. Imamo dvije tri revije koje izlaze neredovito. I to je sve! Zaista, dosta jadno..."¹⁰

Iako je ovaj tekst iz svibnja 1944. godine neprecizan, sličnu konstataciju donijet će i *Katolički list* tri mjeseca kasnije: "Uto su došle teške ratne godine. Hrvatsko katoličko novinstvo stalo je nazadovati. Gotovo dvie

4 Usp. KRUNOSLAV DRAGANOVIĆ, *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, Vrhbosna, Sarajevo, 1939., str. 538-550.

5 Autoru podatci nisu poslani za sljedeću periodiku: *Djevojački svijet*, *Našim prijateljima* i *Vjesnik počasne straže Srca Isusova*.

6 Do sada najcjelovitiji popis katoličke periodike koja je u razdoblju NDH izlazila na njezinu teritoriju vidjeti u: P. MACUT, *U sjeni križa, samokresa i noža*, str. 39-44.

7 Usp. P. MACUT, "Katolički tisak o uspostavi Nezavisne Države Hrvatske...", str. 83.

8 *Katolički list* (Zagreb), *Nedjelja* (Zagreb), *Katolički tjednik* (Sarajevo).

9 Autor misli na *Katolički list* na koji su gotovo svi pretplatnici bili svećenici, te su i teme, koje su u njemu obrađivane, bile prilagođene toj činjenici.

10 "Istini u oči!", u: *Nedjelja*, br. 17, Zagreb, 21. svibnja 1944., str. 2.

trećine katoličkih novina i listova prestalo je izlaziti."¹¹ Ovi podatci su još porazniji ako se uzme u obzir samo ona katolička periodika koja je od siječnja do svibnja 1945. godine izašla barem s jednim brojem. Takvi mjesečnici se mogu pobrojati gotovo na prste jedne ruke: *Djevojački svijet*, *Glasnik Srca Isusova*, *Gospina krunica*, *Križarska straža*, *Salezijanski vjesnik*, *Svetište sv. Antuna* i *Vrhbosna*.

2. Odnos Kršćanske obitelji i institucija NDH

Iz prethodnoga poglavlja je vidljivo da katolički tisak nije imao idealne odnose s institucijama NDH koje su bile nadležne za izdavanje dozvola za tiskanje i kontrolu sadržaja tj. cenzuru.¹² Sve te funkcije bile su pridržane Hrvatskom državnom novinskom uredu (HDNU) kojem je na čelu bio dugogodišnji katolički novinar Ivo Bogdan. Već 15. svibnja 1941. HDNU mijenja ime u Hrvatska izvještajna služba (HIS). Nešto više od pola godine kasnije, 24. siječnja 1942., ulogu HIS-a preuzeo je Odsjek za novinstvo pri novouspostavljenom Državnom izvještajnom i promidžbenom uredu (DIPU). Taj naziv zadržat će do listopada 1942. godine kada mijenja ime u Glavno ravnateljstvo za promidžbu (GRP), i koji je od tada u nadležstvu Ministarstva narodne prosvjete. Krajem 1943. GRP se vraća u nadležnost Predsjedništva vlade. Ovo institucionalno lutanje donekle je karakteristično za sve ustanove NDH.¹³

Arhivski fond u kojem se nalaze dokumenti povezani s DIPU-om čuva se u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.¹⁴ Fond je djelomično sačuvan, ali i prema tim sačuvanim dokumentima moguće je donekle rekonstruirati opseg djelatnosti i način djelovanja navedenoga ureda.

U navedenom fondu nalaze se sačuvana tri popisa cjelokupnoga tiska na području NDH. Sva tri popisa nastala su tijekom 1942. i 1943. godine.¹⁵ Osim samog popisa zanimljive su i opaske uz pojedine tiskovine o obustavi izlazenja. Prva dva popisa cjelokupnoga tiska nastala su kra-

11 "Dan katoličkog tiska", u: *Katolički list*, br. 34, Zagreb, 24. kolovoza 1944., str. 406.

12 O odnosu cenzure i katoličkoga tiska vidjeti: P. MACUT, *U sjeni križa, samokresa i noža*, str. 280-286.

13 Usp. ALAN LABUS, *Politika i novine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Plejada, Zagreb, 2011., str. 35 i dalje.

14 Usp. HRVATSKI DRŽAVNI ARHIV (dalje: HDA), Fond Predsjedništva vlade DIPU/GRP (237).

15 Usp. HDA, Fond Predsjedništva vlade DIPU/GRP (237), kut. 40, popis svih tiskopisa koji izlaze na području NDH, Zagreb, 24. XI. 1942.; popis svih tiskopisa koji izlaze na području NDH (pročišćeno); popis svih tiskopisa koji izlaze na području NDH, 1943. godine.

jem 1942. godine. Prvi je s datumom 24. XI. 1942., a drugi nosi opasku - pročišćeno. Usporedivši ta dva popisa s obzirom na katolički tisak dolazimo do zanimljivih podataka. S obzirom na obustavu pojedinih časopisa, te podatke mogu svrstati u dvije skupine:

1. katolička periodika koja je obustavljena i kao takva nije ušla u pročišćeni popis periodike. Ovoj skupini pripadaju sljedeći časopisi: *Glasnik sv. Terezije od maloga Isusa, Croatia Sacra, Crnče, Luč, Naša Gospa Lurdska, Za vjeru i dom, Misionar, Našim prijateljima, Božji orači, Vjesnik počasne straže Srca Isusova*.

2. katolička periodika koja je u prvom popisu obustavljena, ali je obuhvaćena drugim popisom te je nastavila s izlaženjem. Tu pripadaju: *Kršćanska obitelj, Gospa Sinjska, Glasnik Majke Božje Vinagorske, Gospina krunica, Katoličke misije, Svetište sv. Antuna, Riječ Božja, Djevojački svijet*.¹⁶

Ako ovoj drugoj skupini dodamo one katoličke časopise koji su unatoč zabrani iz prvoga popisa ipak nastavili s izlaženjem (*Croatia Sacra, Za vjeru i dom, Vjesnik počasne straže Srca Isusova*¹⁷), dolazimo do činjenice da je DIPU želio obustaviti 18 naslova katoličke periodike, a uspio ih je obustaviti tek 7. Stoga je moguće zaključiti da su pojedini svećenici imali veliki utjecaj na Ivu Bogdana ili krug ljudi oko njega krajem 1942. godine. Međutim, unatoč očitom uspjehu u lobiranju da se dopusti ponovni izlazak obustavljenoj katoličkoj periodici, katolička periodika će polako nestajati s medijske scene NDH. Na trećem DIPU-ovu popisu iz 1943. godine nalazi se tek 33 naslova katoličke periodike.¹⁸

Jedan od sačuvanih dokumenata u fondu DIPU/GRP je i onaj uredništva *Kršćanske obitelji*. Iako na stranicama toga mostarskog mjesečnika ne nalazimo nigdje napomenu uredništva da je DIPU zabranio, odnosno obustavio njegovo izlaženje, uredništvo je 2. srpnja 1942. poslalo zamolbu za daljnjim izlaženjem lista. U toj zamolbi, između ostaloga stoji: "Izdavatelji, uredništvo, uprava i saradnja istoga lista podpuno je u rukama našega oslobodilačkog pokreta. (...) Za vrieme diktature pisao je u duhu našega oslobodilačkog pokreta."¹⁹

16 Usporedni popis katoličke periodike prema Draganovićevu šematizmu i sačuvanim službenim popisima DIPU/GRP vidjeti u: P. MACUT, *U sjeni križa, samokresa i noža*, str. 56-58.

17 Ovaj mjesečnik u br. 1 iz svibnja 1943. godine donosi: "Iza prekida od jedne godine naš Vjestnik nastavlja s radom." Usp. "Nastavljamo radom", u: *Vjestnik počasne straže Srca Isusova*, br. 1, Zagreb, svibanj 1943., str. 1.

18 HDA, Fond Predsjedništva vlade DIPU/GRP (237), kut. 40, popis svih tiskopisa koji izlaze na području NDH, 1943. godine.

19 HDA, Fond Predsjedništva vlade DIPU/GRP (237), kut. 14., dopis od 2. VIII. 1942.

Desetak dana kasnije *Kršćanska obitelj* dobila je dozvolu za ponovno izlaženje, ali samo na pola prijašnjeg opsega, dakle na 16 stranica.²⁰ Ovo smanjenje opsega primijetio je i Draženko Tomić u svojoj monografiji o *Kršćanskoj obitelji*, ali čini se da nije znao da je DIPU imalo namjeru obustaviti izlaženje *Kršćanske obitelji*, kao niti da je uredništvo uspjelo svojom zamolbom ishoditi daljnji njezin izlazak. Od 9. broja 1942. godine natpisu da se list izdaje dozvolom crkvenih vlasti dodano je i "Dozvolom predsjedništva Vlade br. 12942/42."²¹

U arhivskom fondu, kao i u pregledanom sadržaju, ne nalazim nikakvih naznaka da je *Kršćanska obitelj* imala problema s državnom cenzurom.

3. Sadržaj *Kršćanske obitelji*

Gotovo cjelokupna katolička periodika od travnja 1941. do svibnja 1945. godine najvećim dijelom u svome sadržaju pokriva uglavnom crkvene, religijske i liturgijske teme. Kao iznimke pokazale su se katolički dnevnik *Hrvatski glas*, i tjednik *Hrvatska straža*. U ta dva slučaja radi se o logičnom otklonu, jer su ove katoličke novine u svojoj biti opća informativna glasila koja najvećim dijelom u svome sadržaju donose aktualne vijesti i informacije. Što se tiče ostalih katoličkih novina, iako se gotovo u svima mogu naći dnevno-političke informacije i komentari, većina sadržaja vezana je ipak uz primarnu zadaću formiranja i informiranja katoličkih čitatelja o životu Katoličke crkve. Tu svojim sadržajem pripada i *Kršćanska obitelj*.

U ovom će poglavlju biti ipak riječ o onom sadržaju koji sadrži političke i ideološke poruke i stavove, o onim informacijama koje izlaze iz okvira crkveno-religijske tematike i zadiru u sferu aktualnoga i dnevno-političkoga. Na ovaj način bit će moguće, na lokalnoj razini koju pokriva doseg ovoga mjesečnika, pokazati utjecaj novih političkih okolnosti nastalih nakon 10. travnja 1941., kao i stavove grupe svećenika na čelu s urednikom fra Vendelinom Vasiljem oko nekih političkih pitanja.

3.1. Stav *Kršćanske obitelji* prema NDH

Na početku poglavlja *NDH i dr. Ante Pavelić*, o odnosu *Kršćanske obitelji* i nove države Tomić kaže: "Budući da je KO polovicu svoga poslanja

20 HDA, Fond Predsjedništva vlade DIPU/GRP (237), kut. 14., dopis od 13. VIII. 1942.

21 Usp. D. TOMIĆ, "*Kršćanska obitelj*", sv. 1, str. 49.

obavljala u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, neminovno je da na njezinim stranicama nalazimo i govor o 'državi koja je ispunila san svih Hrvata.'²²

Nakon ove ispravne konstatacije, autor donosi u dugačkim citatima niz tekstova iz lipanjskoga dvobroja *Kršćanske obitelji*.²³ Budući da njegov rad nije težio usporedbi tekstova s drugim katoličkim listovima, nije niti mogao primijetiti da je, osim uvodnih riječi, *Kršćanska obitelj* zapravo svoj tekst prepisala iz *Katoličkog lista*. Radi se o članku *Nezavisna Država Hrvatska*.²⁴

Osim teksta uspostave, još jedna sličnost između *Kršćanske obitelji* i *Katoličkog lista* upada u oči. Tomić kaže: "S obzirom na odnos prema Njemačkoj i A. Hitleru možemo razlikovati dvije faze. Prva je prije uspostave, a druga nakon uspostave NDH. Prije uspostave NDH KO o A. Hitleru govori vrlo negativno. Ovakav stav potaknut je Hitlerovim odnosom prema katolicima u Njemačkoj (...). Međutim nakon uspostave NDH stav KO se bitno mijenja. Ne spominju se više progone katolika, nego se govori o Hitleru kao savezniku."²⁵

Sličnu situaciju možemo vidjeti i u sadržaju *Katoličkog lista*. Tako npr. *Katolički list* 1939. godine bilježi na svojim stranicama *Promjene na školskom polju, Zatvaranje Isusovačkog kolegija u Godesbergu*,²⁶ kao i *Nadzor nad nastavnicima, Zatvaranje sjemeništa Palotinaca, Sekverstacija crkvenoga dobra*,²⁷ s čime se naravno ne slaže. Nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske slične članke ne ćemo moći naći.

Kršćanska obitelj zadržala je svoj blagonakloni stav prema NDH sve do kraja svoga izlaženja. Nije pokazala znakove kolebanja u svojoj uredničkoj politici. Iako kao takva nije usamljena unutar korpusa katoličke periodike,²⁸ postoji značajan broj onih časopisa koji su svoj smjer mije-

22 D. TOMIĆ, "Kršćanska obitelj", sv. 1, str. 58.

23 "Nezavisna Država Hrvatska", u: *Kršćanska obitelj*, br. 5-6, Mostar, svibanj-lipanj 1941., str. 166-171.

24 "Nezavisna Država Hrvatska", u: *Katolički list*, br. 16, Zagreb, 21. travnja 1941., str. 185-187. Sličan postupak primijenilo je i uredništvo *Lista Dubrovačke biskupije* koje je također prenijelo sadržaj *Katoličkog lista* ne navodeći svoj izvor. P. MACUT, "Katolički tisak o uspostavi Nezavisne Države Hrvatske...", str. 87.

25 D. TOMIĆ, "Kršćanska obitelj", sv. 1, str. 57.

26 "Promjene na školskom polju"; "Zatvaranje Isusovačkog kolegija u Godesbergu", u: *Katolički list*, br. 20, Zagreb, 18. svibnja 1939., str. 254.

27 "Nadzor nad nastavnicima"; "Zatvaranje sjemeništa Palotinaca"; "Sekverstacija crkvenoga dobra", u: *Katolički list*, br. 29, Zagreb, 20. srpnja 1939., str. 364.

28 Nepromijenjenu odanost prema NDH pokazale su sljedeće katoličke novine: *Hrvatski glas, Hrvatska straža, Katolički tjednik, Vrhbosna* itd.

njali tijekom vremena. Od značajnijih ističem *Katolički list*,²⁹ *Nedjelju*³⁰ i *Andjela čuvara*.³¹ Ovima je svakako potrebno pridodati značajan broj naslova katoličke periodike koja je ostala potpuno neutralna, od kojih napominjem *Svetu Ceciliju*, *Našim prijateljima*, *Crnče* i *Jeku iz Afrike*.

3.2. Kult ličnosti poglavnika Ante Pavelića

Iako pitanje kvantitete ništa ne govori o samoj kvaliteti, ovdje ću navesti zaključne rečenice o *Kršćanskoj obitelji* u poglavlju *NDH i dr. Ante Pavelić* iz Tomićeve monografije: "U Listu se dr. Ante Pavelić spominje 131 puta, odnosno 33 puta po godištu (1941.-1944.). Rijetko se piše njegovo puno ime i prezime, već se koristi riječ 'Poglavnik'. List blagonaklono govori o vođi NDH, pomno bilježeći sve njegove govore i javne nastupe, susrete sa stranim državicima, državničke ukaze i promjene u Vladi. Slika dr. Ante Pavelića u KO se pojavila sedam puta, nerijetko i na prvoj stranici (ne na omotu) dotičnog broja."³²

Iz gore navedenih riječi lako se može zaključiti da je u *Kršćanskoj obitelji* prisutan govor o poglavniku Anti Paveliću i to u značajnoj mjeri. Međutim, temeljeno samo na broju spominjanja imena ili titule poglavnika, bilo bi sasvim pogrešno zaključiti da se ovdje radi o kultu ličnosti pa makar se zaista radilo o blagonaklonom govoru o nekome. Kult ličnosti zahtijeva mnogo više od puke blagonaklonosti. Takav govor mora biti neumjeren, mora o svome objektu govoriti nekritički i s obožavanjem, u potpunosti ignorirajući nerealnost toga sadržaja. Tek ako se utvrdi takva razina govora o poglavniku, može se zaključiti da je postojao kult ličnosti i u *Kršćanskoj obitelji*.

29 Promatrajući dinamiku sadržaja *Katoličkoga lista* kroz razdoblje od četiri godine, od travnja 1941. pa do svibnja 1945., jasno se vidi tendencija opadanja političkih tema u njegovu sadržaju.

30 Nakon objave okružnice koju su potpisali Feliks Niedzielski, Marica Stanković i Milan Beluhan 3. kolovoza 1941., križarska organizacija zauzima izrazito apolitičan stav prema društvu općenito, te se od toga vremena nadalje vidi osjetan pad broja članaka u kojima se nekritički podržava novi poredak. Usp. P. MACUT, *U sjeni križa, samokresa, i noža*, str. 90-92.

31 Nakon broja za travanj 1942. godine, pa sve do posljednjeg broja koji je izašao u vrijeme NDH, a radi se o trobroju 8-10 za travanj-svibanj-lipanj 1944., u *Andjelu čuvaru* više ne nalazimo niti jedan jedini tekst koji bi spominjao poglavnika, slavio državne obljetnice (drugu i treću, 1943. i 1944.), ili donosio ilustracije ustaških dužnosnika, unatoč činjenici da je urednik ostao isti. Očito se radi o zaokretu u uredničkoj politici lista k potpunoj neutralnosti u odnosu na zbivanja unutar NDH.

32 D. TOMIĆ, *"Kršćanska obitelj"*, sv. 1, str. 61.

Pri kraju svojega izlaženja, u broju za kolovoz-rujan 1944. godine u tekstu pod naslovom *Hrvatsko oružje* o poglavniku se mogu naći sljedeće riječi: "Hrvatski div - Poglavnik - koji je oslobodio hrvatsku zemlju, imat će dostatno snage i volje, da oslobodi hrvatski narod od svih onih, koji nepoštenom rabotom pokušavaju uništiti plodove oslobodilačke borbe."³³

Osim ovih riječi *Kršćanska obitelj* je prenijela i natpis iz *Katoličkog lista*, iz kojeg ističe: "U životu našeg Poglavnika pol godine znači čitava stoljeća, jer je on kroz pola godine razvio djela, što ih nijesu mogla razviti niti stoljeća..."³⁴ Nešto prije ovoga teksta, uredništvo *Kršćanske obitelji* prenijelo je predavanje ministra Mile Budaka sa ustaške skupštine u Karlovcu u kojoj, između ostaloga, o poglavniku stoji i ovo: "Cijeli Poglavnikov rad nije ništa drugo nego Providnošću Božjom izrađeni lanac događaja, činjenica i žrtava koji je morao dovesti do uspjeha."³⁵ Ta poglavnikova uspješnost povezana je s njegovom "dalekovidnom mudrošću".³⁶ Ako se ovim riječima doda i konstatacija da su *Ustaška načela*, kao djelo Ante Pavelića, moralna i etička "jer u ustaškim načelima nitko ne će naći nešto, što nije idealno, što nije na pravdi i moralu osnovano (...)"³⁷ mislim da je opravdano reći da je određena doza kulta ličnosti prisutna na stranicama *Kršćanske obitelji*.

U idealnim uvjetima kult ličnosti bi se trebao pokazivati i kvantitativno i kvalitativno na stranicama istraživanoga medijskog sredstva, kao što je to slučaj s likom poglavnika u svim glasilima ustaškoga režima.³⁸ Od ta dva uvjeta, količine i kvalitete sadržaja, moguće je konstatirati postojanje kulta ličnosti i u slučaju postojanja manje količine sadržaja, kao na primjeru *Katoličkoga lista*,³⁹ ako je njegova kvaliteta visoka, što znači

33 "Hrvatsko oružje", u: *Kršćanska obitelj*, br. 8-9, Mostar, kolovoz-rujan 1944., str. 115.

34 "Poglavnikove zasluge za katoličku Crkvu, vjeru i moral", u: *Kršćanska obitelj*, br. 12, Mostar, prosinac 1941., str. 375.

35 "Vjera i obitelj temelji su Ustaškoga pokreta", u: *Kršćanska obitelj*, br. 9, Mostar, rujan 1941., str. 261.

36 "Hrvatski je narod na svome tielu osjetio svu pogubnost boljševizma", u: *Kršćanska obitelj*, br. 8, Mostar, kolovoz 1943., str. 125.

37 Usp. "Ustaše i nastase", u: *Kršćanska obitelj*, br. 12, Mostar, prosinac 1942., str. 250.

38 Npr. *Hrvatski narod* (Zagreb), *Novi list* (Zagreb), *Sarajevski Novi list* (Sarajevo), *Seljačko ognjište* (Zagreb), *Hrvatski list* (Osijek), *Ustaša* (Zagreb), *Ustaška mladež* (Zagreb) itd.

39 Od tekstova u kojima se mogu naći značajni tragovi kulta ličnosti izdvajam: NIKOLA KOLAREK, "Strahote zabluda", u: *Katolički list*, br. 31, Zagreb, 8. kolovoza 1941., str. 357- 359; JANKO PENIĆ, "Značajna godišnjica", u: *Katolički list*, br. 15, Zagreb, 9. travnja 1942., str. 170-172; JANKO PENIĆ, "Poglavnikov imendan", u: *Katolički list*, br. 24, Zagreb, 11. lipnja 1942., str. 277, itd.

učinkovito ideologizirana i idealizirana. S druge strane, u *Katoličkom tjedniku* se može pronaći mnogo više vijesti o Anti Paveliću nego li je to slučaj s *Katoličkim listom*, ali je taj sadržaj na razini opće informacije, bez fotografija i neumjerenih komentara, što znači da se o kultučnosti u tom slučaju ne može govoriti. Slučaj križarskoga tjednika *Nedjelje*⁴⁰ nalazi se negdje između *Katoličkog tjednika* i *Katoličkog lista*, kao i *Kršćanske obitelji*.⁴¹

3.3. Antisemitizam

Prvi svezak monografije o *Kršćanskoj obitelji* autor je podijelio na dva dijela. U prvom dijelu govorio je o "Starijoj Kršćanskoj obitelji" podrazumijevajući pod tim pojmom period izlaska tog mjesečnika od 1900. do 1920. godine.⁴² *Kršćanska obitelj* obnovit će svoje izlaženje tek 1938. godine, stoga će je autor prozvati "Mlađa Kršćanska obitelj". Vjerojatno zbog nerazmjera godišta koja su izlazila prije i poslije, autor ove vrijedne monografije nije obradio po pojedinim temama i taj drugi, kraći period. Među temama koje je Tomić obradio u prvome dijelu nalazi se i antisemitizam.⁴³

U tom kratkom poglavlju autor se osvrće na pisanje o Židovima za koje zaključuje da je pod utjecajem razmišljanja toga doba. "Masonstvo i Židovi, koji su za ljude toga doba sinonim spomenute organizacije, dotaknuti su na nekoliko mjesta. Ne može se reći da je stav KO neprijateljski."⁴⁴ Kao potvrdu svoga stava autor je naveo nekoliko citata iz nekoliko brojeva *Kršćanske obitelji*. Što se tiče drugoga razdoblja izlaska *Kršćanske obitelji*, autor nije niti na jednom mjestu istaknuo postojanje antisemitizma, iako je s obzirom na osobitu aktualnost toga pitanja tijekom Drugoga svjetskog rata za očekivati da je to pitanje prisutno.

40 Relevantni tekstovi za pitanje o postojanju kulta ličnosti u *Nedjelji* su: "Vrijeme pokazuje tko ima pravo (Iz Poglavnikova govora sveučilišnoj omladini)", u: *Nedjelja*, br. 17, Zagreb, 4. svibnja 1941., str. 1; "Naša je vjera pobijedila" rekao je Poglavljenik dr. Ante Pavelić (govor od 21. svibnja na Markovom trgu)", u: *Nedjelja*, br. 20, Zagreb, 25. svibnja 1941., str. 1-2; "Naš Poglavljenik", u: *Nedjelja*, br. 23, Zagreb, 15. lipnja 1941., str. 3; "Poglavljenik dr. Ante Pavelić je obnovitelj Hrvatske vojske", u: *Nedjelja*, br. 24, Zagreb, 22. lipnja 1941., str. 3, itd.

41 O kultu ličnosti poglavljenika Ante Pavelića u ostaloj katoličkoj periodici više vidjeti u: P. MACUT, *U sjeni križa, samokresa i noža*, str. 210-226.

42 Usp. D. TOMIĆ, "*Kršćanska obitelj*", sv. 1, str. 7-46.

43 Usp. D. TOMIĆ, "*Kršćanska obitelj*", sv. 1, str. 42-44. Poglavlje s naslovom *Židovi, masoni i "slobodna misao"*.

44 D. TOMIĆ, "*Kršćanska obitelj*", str. 42.

U sadržaju *Kršćanske obitelji* u svjetlu govora o antisemitizmu nalazimo nekoliko tekstova. Tako u kratkoj vijesti *Rovarenje Židova u Slovačkoj* stoje riječi koje su svojim sadržajem neprimjerene, osobito za katoličke listove: "U Slovačkoj je otkrivena jedna židovska banda, koja je među srednjoškolskom omladinom širila bezboštvo. Među njima ima dosta pokrštenih Židova. Sve novine njihovu gadnu rabotu žestoko osuđuju. 'Gardist' piše o tome: 'Ako ih svrbi vrat ima zato noževa! Ne zaboravite od vuka nikada janje, a od Židova nikada kršćanin!'"⁴⁵

Kršćanska obitelj relativno rijetko negativno piše o Židovima, ali ipak pokazuje u svome sadržaju neosjetljivost na patnje i progone te manjine. U istome broju mostarskoga mjesečnika u kojemu smo mogli čitati gornje riječi nalazimo i vijest da je u Bugarskoj uhvaćena velika židovska banda krivotvoritelja novaca.⁴⁶ U tekstu *Hrvatski je narod na živom tielu osjetio svu pogubnost boljševizma* uredništvo će prikazati svoj stav prema "židovskim vlastodršcima u Moskvi": "Tisuće zaklane djece, silovanih ubijanih i iznakaženih žena, na kolac pribijanih i na ražanj naticanih hrvatskih muževa, na tisuće popaljenih hrvatskih sela (...) pokazali su hrvatskom narodu, kakvu mu sudbinu spremaju židovski vlastodršci u Moskvi (...)"⁴⁷

Odnos boljševizma i Židova koristit će se da bi se potonje okrivilo uopće za njegov nastanak, jer je samo pokvaren narod poput Židova mogao smisliti takvu ideologiju. Takve i slične tekstove može se naći i u uglednijim katoličkim časopisima poput *Nedjelje*.⁴⁸ Gornje riječi dobro ilustrira citirani njemački ministar propagande Göbbels: "Boljševizam predstavlja najopasniju političku pojavu [u] poviesti čovječanstva, a njegova je opasnost tim veća, jer se u njoj stječe židovska inteligencija s 200 milijuna proleterskog naroda."⁴⁹ Te riječi, kako vidimo, prenosi i *Kršćanska obitelj*.

Zaključno možemo reći da, iako se u *Kršćanskoj obitelji* mogu naći tekstovi antisemitskoga karaktera, oni su relativno rijetki. Taj zaključak može pojačati usporedba tih tekstova s antisemitskim sadržajima pro-

45 "Rovarenje Židova u Slovačkoj", u: *Kršćanska obitelj*, br. 6, Mostar, lipanj 1943., str. 92.

46 Usp. *Kršćanska obitelj*, br. 6, Mostar, lipanj 1943., str. 95.

47 "Hrvatski je narod na živom tielu osjetio svu pogubnost boljševizma", u: *Kršćanska obitelj*, br. 8, Mostar, kolovoz 1943., str. 125.

48 "Židov Karl Marks, ideolog komunizma i socijalizma o Hrvatima", u: *Nedjelja*, br. 27, Zagreb, 13. srpnja 1941., str. 2; "Komunizam na umoru!", u: *Nedjelja*, br. 30, Zagreb, 3. kolovoza 1941., str. 1-2.

49 "Opasnost od boljševizma", u: *Kršćanska obitelj*, br. 5, Mostar, svibanj 1943., str. 78.

minentnijih katoličkih listova kao što su tjednici *Hrvatska straža*,⁵⁰ križarska *Nedjelja*,⁵¹ odnosno sarajevski *Katolički tjednik*.⁵² Antisemitizam je, dakle, ipak rubna pojava ovoga mostarskog mjesečnika, ali tragična i okrutna sudbina židovskoga naroda na teritoriju NDH ipak dovodi u pitanje (ne)osjetljivost uredništva na te pojave.

3.4. Ostale teme na stranicama *Kršćanske obitelji*

U prethodnim poglavljima prikazali smo tri skupine tekstova koji su tematski pokrili odnos prema državi NDH, kultu ličnosti Ante Pavelića te antisemitske natpise. Ovdje želimo ukratko predstaviti ostale političke teme koje možemo naći na stranicama *Kršćanske obitelji*.

Od samoga početka ovaj mjesečnik prati i donosi značajnije informacije i događaje iz političkoga života NDH. Tako već u prvom broju iz svibnja/lipnja 1941. uredništvo izvještava svoje čitaoce o imenovanju Stjepana Perića poslanikom u Rimu, Branko Benzon istu je poziciju preuzeo u Berlinu, a Dušan Žanko preuzeo je upravljanje Hrvatskim državnim kazalištem u Zagrebu.⁵³ Osim političkih vijesti list prenosi i obavijesti, poput onih da 1941. godine ne će biti maturalnih ispita, te da je dokinut prijemni ispit za đake osnovnih škola koji žele prijeći u srednju školu.⁵⁴ Sve te vijesti su donesene u rubrici *Što je novo kod nas?*. Tako i u sljedećem broju možemo čitati o imenovanju fra Radoslava Glavaša vršiocem dužnosti odjelnog predstojnika za bogoštovlje,⁵⁵ te da je poglavnik otišao u posjet Hitleru.⁵⁶ U svakom broju u toj se rubrici u prosjeku objavi dvadesetak vijesti s kraćim komentarima.

Jedna od tema koja će se naći zastupljena u većem broju slučajeva bit će govor o njemačkom napadu na SSSR. Tako u broju *Kršćanske obitelji* iz kolovoza 1941. nalazimo sljedeće tekstove povezane s tom temom: *Konac*

50 "Opasne pijavice hrvatske krvi", u: *Hrvatska straža*, br. 18, Zagreb, 4. svibnja 1941., str. 1; "Crv, koji rastače", u: *Hrvatska straža*, br. 19, Zagreb, 11. svibnja 1941., str. 1.

51 "Kroz novine i listove: Zašto gone Židove?", u: *Nedjelja*, br. 23, Zagreb, 15. lipnja 1941., str. 7.

52 "Najava aktualne knjige. Katolici i židovski problem", u: *Katolički tjednik*, br. 20, Sarajevo, 18. svibnja 1941., str. 7; "Likvidacija židovskih poduzeća", u: *Katolički tjednik*, br. 21, Sarajevo, 25. svibnja 1941., str. 5.

53 *Usp. Kršćanska obitelj*, br. 5-6, Mostar, svibanj-lipanj 1941., str. 185.

54 *Usp. Kršćanska obitelj*, br. 5-6, Mostar, svibanj-lipanj 1941., str. 186.

55 *Kršćanska obitelj*, br. 7, Mostar, srpanj 1941., str. 217.

56 *Kršćanska obitelj*, br. 7, Mostar, srpanj 1941., str. 219.

*ruskog plašila*⁵⁷ i *Najveća bitka svjetske povijesti*.⁵⁸ Ovaj posljednji tekst podijeljen je s nekoliko podnaslova čiji je sadržaj jasan na prvi pogled: *Sovjeti izgubili milijun vojnika, Probijena Staljinova linija, Njemačka pobjeda povećava se sve više, Tuča vatre i željeza pada na sovjetske vojnike, Željezni blagoslov teških bombi, Neprijatelj nema ni časka odmora*. Njemački napad na SSSR bit će glavna vijest i u ostaloj katoličkoj periodici, jer je višedesetljetna katolička percepcija Rusije kao prve zemlje bezbožnog komunizma koja želi uništiti svaku vjeru, pa tako i katoličku, bila trajno prisutna na stranicama gotovo cjelokupne katoličke periodike. Te vijesti možemo čitati od *Hrvatskog glasa*,⁵⁹ *Hrvatske straže*,⁶⁰ *Katoličkog lista*,⁶¹ pa preko *Hrvatske obnove*,⁶² *Vrtića*⁶³ ili pak *Glasnika biskupije Bosanske i Srijemske*⁶⁴ do *Katoličkog tjednika*.⁶⁵

Osim operacije Barbarossa, i partizanski pokret ubrzo će dobiti svoje mjesto na stranicama *Kršćanske obitelji*, osobito kada komunisti počnu sve češće ubijati katoličke svećenike. Prvu vijest koja je povezana s komunistima na teritoriju NDH *Kršćanska obitelj* zabilježila je u studenom 1941. godine pod naslovom *Borba protiv komunističkih zločina* u kojem stoji: "U zadnje vrijeme učestali su razni zločini sa strane komunista kao napadi na javna dobra na naše i savezničke vojnike."⁶⁶ Kao odgovor na te napade uvodi se strijeljanje talaca ukoliko se počinitelj ne nađe.

Nekoliko mjeseci poslije pojavit će se u *Kršćanskoj obitelji* prvi nekrolog svećeniku koji je ubijen. Radilo se o pogibiji don Ilije Tomasa.⁶⁷ Osim

57 "Konac ruskog plašila", u: *Kršćanska obitelj*, br. 8, Mostar, kolovoz 1941., str. 234-235.

58 "Najveća bitka svjetske povijesti", u: *Kršćanska obitelj*, br. 8, Mostar, kolovoz 1941., str. 235-238.

59 "Veliki njemački Reich je štit proti boljševizmu", u: *Hrvatski glas*, br. 125, Zagreb, 22. lipnja 1941., str. 1.

60 "Rat protiv Sovjeta", u: *Hrvatska straža*, br. 26, Zagreb, 29. lipnja 1941., str. 1; "Veliki njemački uspjesi na istočnom bojištu", u: *Hrvatska straža*, br. 27, Zagreb, 6. srpnja 1941., str. 6.

61 "Odlučna kriza boljševizma", u: *Katolički list*, br. 25, Zagreb, 26. lipnja 1941., str. 296.

62 "Veliki uspjesi na Istočnoj fronti", u: *Hrvatska obnova*, br. 8, Đakovo, 26. lipnja 1941., str. 1-3.

63 "Najstrašniji rat otkako svijet postoji", u: *Vrtić*, br. 1, Zagreb, rujan 1941., str. 9.

64 "Suton komunizma", u: *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, br. 12, Đakovo, 30. lipnja 1941., str. 111.

65 "Boljševizam pred propašću", u: *Katolički tjednik*, br. 27, Sarajevo, 6. srpnja 1941., str. 1.

66 "Borba protiv komunističkih zločina", u: *Kršćanska obitelj*, br. 11, Mostar, studeni 1941., str. 346.

67 "+ don Ilija Tomas", u: *Kršćanska obitelj*, br. 5-6, Mostar, svibanj-lipanj 1942., str. 145-146.

izvještaja o njegovoj smrti, u istom broju će list donijeti obavijest o napadu "komunističko-četničke bande" i odvođenju dvojice svećenika don Ante Bakule i fra Stjepana Naletilića.⁶⁸ Njihova će se tragična sudbina ubrzo otkriti. "Koncem travnja ubijen je nakon petodnevnih muka župnik Gornjeg Hrasna don Ante Bakula (...). Dne 17. V. 1942. odvedoše isti neprijatelji vjere i ubiše u planini kongorskog župnika O. fra Stjepana Naletilića."⁶⁹

Kada se uzme u obzir svjetonazorski zazor katoličkoga svećenstva prema komunističkom agresivnom ateizmu, uza sve učestalija umorstva mnogobrojnih svećenika,⁷⁰ ne čude vijesti koje se mogu naći i na stranicama *Kršćanske obitelji* koje s oduševljenjem govore o uspjesima u borbi protiv partizana. Npr. "Nedavno je obavljeno temeljito čišćenje Fruške Gore od četnika i partizana, a poubijani su mnogi njihovi potajni ortaci po selima."⁷¹ Slično se izvještavalo i o borbama na Kozari. "Hrvatskim ustašama, domobranima i hrabroj njemačkoj vojsci uspjelo je slomiti otpor u Kozari. Prvih dana nabrojeno je 3500 pobijenih partizana a zarobljeno ih je preko 8000."⁷²

U tom duhu *Kršćanska obitelj* zadržat će izvještavanje sve do svoga posljednjeg broja u studenome 1944. godine.

Zaključak

Katolički mjesečnik *Kršćanska obitelj* izlazio je u NDH do studenoga 1944. godine. U tom razdoblju pokazao je privrženost novoj državi, njezinoj unutrašnjoj politici i ideologiji, kao i neprikosnovenom vođi Anti Paveliću. Unatoč tome, Državni izvještajni i promidžbeni ured pokušao je obustaviti izlaženje toga mjesečnika. To znači da prikladnost sadržaja nije bila presudna u odlukama koje časopise taj ured treba obustaviti a koje ne, kao i to da je jednom donesena odluka mogla biti opozvana.

Unatoč pokušaju gašenja, uredništvo *Kršćanske obitelji* nastavilo je uređivati svoj list u suglasnosti s novim poretkom.

68 Usp. *Kršćanska obitelj*, br. 5-6, Mostar, svibanj-lipanj 1942., str. 153.

69 "Ubijeno 40 hrvatskih svećenika", u: *Vrhbosna*, br. 4-5, Sarajevo, travanj-svibanj 1944., str. 104-107.

70 Detaljnije o broju i dinamici ubojstava katoličkih svećenika tijekom rata vidjeti u: MIROSLAV AKMADŽA, "Primjena represivnog sustava prema Katoličkoj crkvi", u: MILE BOGOVIĆ (ur.) *Hrvatski mučenici i žrtve iz vremena komunističke vladavine*, Glas Koncila, Zagreb, 2012., str. 85-106.

71 Usp. *Kršćanska obitelj*, br. 5-6, Mostar, svibanj-lipanj 1942., str. 152.

72 "Pala je Kozara", u: *Kršćanska obitelj*, br. 8, Mostar, kolovoz 1942., str. 187.

Kršćanska obitelj pokazala je u komparativnoj analizi s ostalim katoličkim tiskom da se radi o solidnom informativnom mjesečniku, koji je na svojim stranicama donekle gajio kult ličnosti poglavnika Ante Pavelića, rubno iskazivao antisemitske stavove, te bio pobornik održanja onoga političkog sustava koji je 10. travnja proglasio novu državu. Sve veća izvjesnost da će te snage izgubiti rat nisu pokobile uredništvo da nastavi ohrabrivati ljude na otpor, sluteći budućnost u kojoj će Katolička crkva biti u opasnosti ako komunistička ideologija pobijedi.

Catholic monthly *Christian family* (from 1941 to 1945), a comparative analysis

Summary

Croatian Catholic periodicals have not been consistently used in the research of historical relations between the Catholic Church and the NDH (the Independent State of Croatia). Due to its extraordinary quality, it is expected that the content of such press would be a very valuable resource. *Christian family* from Mostar is among few Catholic periodicals that have been analyzed in terms of their content and bibliography. Therefore, it is possible to put the research results into context comparing them with other Catholic periodicals of that time. Having included the archival materials, the results of the study suggest a wide range of political and ideological issues that were covered by this monthly magazine, which complies with the contents of other Catholic newspapers from the NDH period. Contextual similarities and differences offer the possibility of qualitative and quantitative insight into numerous Catholic periodicals. In this paper we will deal, in more detail, with the relationship of *Christian family* to the NDH in general, with the personality cult of Ante Pavelic, anti-Semitism as well as the communist partisan movement.

Keywords: catholic press, Independent State of Croatia, *Christian family*, personality cult, anti-Semitism, communist partisan movement